

УДК 378(931)

ВПЛИВ РИНКОВИХ ПРОЦЕСІВ НА НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ НОВОЗЕЛАНДСЬКИМИ УНІВЕРСИТЕТАМИ НАПРИКІНЦІ ХХ СТ.

Ставцева В.Ф.

Автор розглядає питання використання урядом Нової Зеландії ринкових процесів, які впливали на діяльність університетської ланки освіти у 80-х рр. ХХ ст. Особливу увагу звертає на систематичну розробку національної системи державної фінансової підтримки молоді для здобуття вищої освіти, а також на зміну статусу університетського навчання, яке стало особистим інвестуванням громадян у майбутнє.

***Ключові слова:** ринкові процеси, державне фінансування, освітні послуги, науковий та соціальний прогрес, державні позики студентам, єдина ставка.*

Автор рассматривает вопрос использования правительством Новой Зеландии рыночных процессов, которые повлияли на деятельность университетского звена образования в 80-х гг. ХХ в. Особое внимание обращает на систематическую разработку национальной системы государственной финансовой помощи молодежи для получения высшего образования, а также на смену статуса университетского обучения, которое стало личной инвестицией граждан в будущее.

***Ключевые слова:** рыночные процессы, государственное финансирование, образовательные услуги, научный и социальный прогресс, государственный заем студентам, единая ставка.*

The author investigates the New Zealand government's use of market processes that influenced the performance of universities in the 1980s. Special attention is paid to the systematic development of the national financial aid system to promote university education among young people, as well as to the status change of university education which has become a private investment of citizens into the future.

***Key words:** market processes, state financing, education services, scientific and social progress, student loan, a flat rate.*

Актуальність і постановка проблеми. Розвиток ланки вищої освіти України вимагає її переходу на новий рівень внаслідок трансформаційних процесів, які притаманні сучасному суспільству, а саме: глобалізації, інтеграції та інших. На сьогоднішній день перед сучасною освітою нашої держави постає вимога відповідності умовам становлення та розвитку ринкової економіки світу. Вивчення зарубіжного досвіду діяльності ВНЗ необхідне для раціонального і оптимального використання надбань світової педагогічної науки в реформуванні та модернізації національної освіти. У цьому контексті актуальним є звернення до суттєвих перетворень в ланці університетської освіти Нової Зеландії.

Реформи у сфері освіти – складний багатомірний процес змін, зумовлених широкою сукупністю контекстуальних чинників і, перш за все, глобалізацією як визначальною рисою сучасного етапу

розвитку людства. У вузькому розумінні поняття “освітня реформа” означає процес політико-адміністративних змін і передбачає здійснення на різних рівнях освітньої системи певного кола структурних перетворень, що можуть мати як частковий, так і радикальний характер. У широкому розумінні це поняття означає процес політико-адміністративних, педагогічних і суспільних змін, що передбачає здійснення широкої сукупності перетворень освітньої системи, в цілому, та кожному навчальному закладі, зокрема [1, с. 66–68].

Вищі навчальні заклади Нової Зеландії почали сприйматися як “рушійна сила” наукового та соціального прогресу, а витрати на її розвиток – інвестування в майбутнє країни. Економічна криза 80-х рр. ХХ ст. вплинула на реорганізацію систем освіти багатьох держав. Оскільки, з одного боку, від випускників вимагалось оволодіння більш глибокими знаннями,

а з іншого, змінилося ставлення до вищої освіти, яка раніше визначалася лише як суспільне благо. У досліджуваній період така точка зору була реконструйована з урахуванням неоліберальної економічної доктрини і освіта отримала статус невинуватого тягаря для платників податків [6, с. 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Університетська освіта Нової Зеландії досліджувалася українськими науковцями лише частково, наприклад Ж.Таланова розглядала питання організації докторської підготовки у вищій школі Нової Зеландії та Австралії; А.Сбуева аналізувала тенденції реформування середньої освіти розвинених англомовних країн. Також недостатня джерельна база з цієї проблеми спостерігається у світовій науковій літературі. Новозеландський науковець І.Блейклок (E.Blaiklock) дослідив вплив звіту Р.Вотса на розвиток університетської освіти, Р.Батерворс (R.Butterworth) проаналізував вплив державних адміністративних органів на діяльність університетів; Дж.Бостон (J.Boston) проаналізував майбутній розвиток університетів Нової Зеландії після проведення реформ урядом лібералів, С.Мані (S.Maani) сконцентрував увагу на економічному аспекті розвитку вищої освіти країни; В.Малколм (W.Malcolm) вивчив цілі університетського навчання та їх управління; Г.Паттерсон (G.Patterson) розглянув низку подій, які вплинули на функціонування всієї ланки освіти під час роботи Четвертого уряду лібералів.

Проведений аналіз широкого кола зарубіжних, вітчизняних джерел та психолого-педагогічної літератури з проблем дослідження свідчить, що питання впливу трансформаційних процесів кінця ХХ ст. на сучасний стан університетської освіти розроблені та висвітлені недостатньо.

Постановка проблеми. Актуальність, соціально-педагогічна значущість, зростаючий інтерес українських науковців до досвіду практичної організації навчально-виховного процесу у вищій ланці освіти зумовили вибір теми статті.

Постановка завдань. З огляду на актуальність проблематики **метою статті є** спроба проаналізувати значущість державного фінансування, а також інвестування громадян у університетську освіту у 80-х рр. ХХ ст. Відповідно до мети поставлено такі **завдання**:

- проаналізувати основні зміни, які мали місце у фінансуванні університетської ланки освіти у 80-х рр. ХХ ст.;

- дослідити систему фінансування університетів на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. У новозеландських університетах проводиться навчання поглибленого рівня, на базі належної шкільної підготовки. Викладачі та студенти заохочуються до проведення наукових досліджень, поглиблення професійних знань, умінь і навичок, розвитку аналітичного мислення [7, с. 39]. Вони виступають центрами навчання, в яких надається якісна освіта та вітається повернення в майбутньому випускників задля підвищення кваліфікації чи модернізації набутих знань; виконуються функції середовища, де визначаються та вирішуються важливі регіональні, національні й інтернаціональні проблеми. ВНЗ – авторитетні установи, які надають вірогідну наукову інформацію усім державним службам, а також представляють собою спільноту науковців, яка зай-

мається пошуком істини, захистом людських прав, демократії, справедливості і толерантності [2, с. 22].

Кінець 70-х – початок 80-х рр. ХХ ст. характеризувався погіршенням стану економіки Нової Зеландії та політизацією вищої освіти. Критичний аналіз та коментарі щодо ролі університетської освіти в суспільстві часто отримували оцінку “руйнівних”. Безробіття та спроби запровадити зміни в структуру ринку праці вплинули на діяльність вищих навчальних закладів. Університетська освіта ставала великою “індустрією” держави.

Але з приходом до влади Четвертого уряду лібералів у 1984 р., і подальшим його переобранням у 1987 р., змінився соціально-економічний стан в державі. Першочерговим завданням уряду стало покращення матеріального добробуту громадян, економічної продуктивності, встановлення соціальної рівності. До уваги були взяті політичні, економічні, соціальні питання. Зміни в секторі освіти стали частиною глобального процесу реструктуризації економіки країни в цілому.

У 1984 р. представники Державного казначейства, що відігравало роль Міністерства фінансів для університетської освіти, окреслили новообраному уряду вимоги щодо економічних реформ. Вони акцентували увагу на вільному економічному ринку, необхідності чіткого визначення цілей його розвитку та способів їх досягнення. Освітні реформи входили до складу економічних, оскільки казначейство пропонувало ефективніше використовувати ринкові процеси в наданні освітніх послуг. Головною умовою змін стала спроба зменшити втручання уряду в управління економікою [4, с. 65; 7, с. 23].

Відповідно до міжнародних стандартів новозеландські університети, на момент приходу до влади уряду лібералів, вміли досить ефективно витратити бюджетні кошти, готувати висококваліфікованих випускників і користуватися політикою відкритого доступу до університетської освіти, що було позитивною рисою вищої освіти Нової Зеландії [7, с. 191].

Комітет з питань перегляду діяльності університетів (The Universities Review Committee), вивчивши роботу ВНЗ, зауважив, що головними проблемами університетської освіти були такі: по-перше, низький рівень зацікавленості молоді у здобутті вищої освіти і, по-друге, недостатнє урядове фінансування [7, с. 25].

Політики мали за мету створити довготривалу національну стратегію розвитку системи університетської освіти, а університети, в свою чергу, зобов'язувалися організувати навчальний процес та проводити наукові дослідження в поєднанні традиційних цілей університетської освіти із потребами держави, що швидко змінювалися. Було зрозуміло, що інвестування у вищу освіту – це не лише вигідний особистий вклад, а й соціальне благо.

Уряд лібералів прийшов до влади після національного, чия економічна політика вирізнялася втручанням у всі сектори економіки, включаючи й освіту. У той час Нова Зеландія мала репутацію країни з суворо регульованою економікою. У доповіді новозеландського політика й економіста університету Вікторія Г.Хока (G.Hawke) зазначалося, що в кінці ХХ ст. діюча система управління університетськими закладами освіти відзначалася значною централізацією влади та склад-

ністю функціонування. За таких умов сектор вищої освіти не міг позитивно впливати на економічну ефективність та соціальну рівність [4, с. 123].

Тогочасне покоління академіків і студентів виступало проти звуження традиційної навчальної програми та дотримання стратегії постколоніальної залежності від Великої Британії. Роботодавці шукали кваліфікованих працівників; батьки – потрібні професії для своїх дітей; студенти – відповідності між предметами, які вони вивчали, і реальними потребами економіки; а викладачі – чітко визначених цілей навчання. Урядовці, освітяни, студенти, батьки намагалися пристосуватися до майбутнього, яке ґрунтувалося на соціальному аналізі та інтернаціоналізації. Такі кроки допомагали уникати догм соціального та економічного консерватизму, нав'язаного урядом [5, с. 53].

Порівняно з іншими розвиненими країнами Нова Зеландія витратила значний відсоток ВВП на освіту. Країни Організації економічного співробітництва і розвитку в середньому виділяли 6,5% на розвиток вищої ланки освіти, а Нова Зеландія – майже 6% у 1992 р. Тобто країна з невеликою чисельністю населення приділяла значну увагу фінансуванню освіти.

Нова Зеландія, на чолі з урядом лібералів, поступово впроваджувала положення, яке вже було розповсюджено у багатьох країнах світу – “користувач платить”. Інакше кажучи, студент, який отримував статус “споживача”, повинен був сплачувати кошти за надання йому освітніх послуг. У країні такі нововведення запропонував ввести реформатор Х.Перрі ще у 1961 р. Але подібний принцип роботи було важко запровадити на факультетах гуманітарних наук, оскільки студенти не мали змоги платити за навчання і потребували фінансової підтримки уряду. Тому урядовці постановили, якщо студент навчається на факультеті, який принесе йому особисту вигоду в майбутньому, тоді за нього повинен сплачувати роботодавець, а не платники податків. Освіта у Новій Зеландії поступово отримувала статус важливого довгострокового вкладу фінансів громадян [7, с. 93].

У 1984 р. новообраний уряд зазначив, що прагненням політиків стало забезпечення вищого сектору освіти коштами, необхідними для збільшення та покращення закладів освіти Нової Зеландії. Більшість науковців розуміли, що інвестування в освіту – це швидкий та надійний шлях для процвітання нації в майбутньому. Уряд лібералів прагнув забезпечити випускникам шкіл такий доступ до університетської освіти, який не спирався б лише на їх платоспроможність. Контроверсія реформ 80-х р. XX ст. полягала не тільки у зміні ролі університетів та використанні їх надбань і нововведень, а й у вирішенні основних соціальних питань новозеландського суспільства [7, с. 4–5].

Фінансова допомога студентам університетів завжди займала вагоме місце у діяльності всієї університетської ланки освіти. У 1980 р. для студентів денної форми навчання на всіх факультетах університетів була встановлена “єдина ставка” – однакова оплата освітніх послуг в усіх університетах держави. Збільшення платні позитивно вплинуло б на ставлення студентів до процесу здобуття освіти. Але полеміка навколо запровадження оплати не зменшувалася протягом тривалого часу, оскільки вона пов'язува-

лась із нагальними соціальними та економічними питаннями, а саме: навчанням студентів, яке в майбутньому не принесе значного прибутку, рівність вступних вимог, значущість державного фінансування освітніх послуг тощо [6, с. 7].

У 1988 р., під впливом роботи комітету урядовця Дж.Хока (G.Hawke), відбувся перегляд фінансування системи освіти. Якщо студент отримував грант на навчання, то сплачував лише 25% від загальної суми, що становило 208 новозеландських доларів за навчальний рік. Тоді як повна оплата за надання освітніх послуг складала 1 тис. 250 новозеландських доларів. Згодом банки почали відмовлятися видавати гранти, і це змінило існуючу ситуацію. Починаючи з 1992 р., університетам надали автономію у встановленні власної плати за навчання. Так, у 1995 р. середня плата становила 1 тис. 800 новозеландських доларів, але на популярних спеціальностях Отазького університету досягала 18 тис. 072 доларів [6, с. 18–19].

У 1989 р. політики та науковці, зрозумівши неефективність виплат стипендій, запровадили грант на здобуття вищої освіти (Tertiary Study Grant), який гарантував більш справедливий й ефективний схем фінансової підтримки. На початковому етапі його сума складала 23 долари щотижня із можливістю отримати 17 доларів додатково.

Цього ж року відбувся перегляд суми фінансування університетського навчання і впровадження пакету допомоги молоді (Youth Support Package). Згідно із нововведеннями 17-річні студенти мали можливість отримувати 43 новозеландські долари щотижня або 65 доларів протягом п'яти років, якщо вони були з інших міст. А 20-річні – від 86 до 108 новозеландських доларів. Сума фінансової допомоги студентам вираховувалася із сумарного доходу батьків студентів. Тобто, якщо батьки за один календарний рік заробляли менше ніж 45 тис. 760 новозеландських доларів, тоді студенти мали право на отримання державних грошей. Такі новації отримали підтримку з боку урядових організацій і дали початок сучасній системі фінансової допомоги студентам [6, с. 25].

До 1991 р., згідно із освітньою статистикою Нової Зеландії, кількість студентів була досить стабільною та щорічно збільшувалася, але у 1993 р. вступників поменшало. Чинником такої ситуації стало впровадження розрахунку суми державної допомоги першокурсникам, спираючись на сумарний дохід батьків [6, с. 26].

Лише у 1992 р. започаткували систему нарахування позик (Student loan), які призначалася студентам для здобуття університетської освіти. Кожен новозеландський громадянин мав право на її отримання, якщо навчальний термін складав не менше дванадцяти тижнів у визнаному державою закладі вищої освіти. Уряд самостійно призначав позики і в подальшому випускники виплачували їх із податку на дохід. Тому майбутні спеціалісти очікували відповідності між вкладанням коштів в освіту та доходами у перспективі. Урядовці вираховували, що при щорічній сумі плати за навчання у 1 тис. 910 новозеландських доларів протягом трьох років, повернення позики в майбутньому буде досить швидким і безболісним процесом [3, с. 101].

Політики прийшли до висновку, що після запровадження плати за навчання позики та дотації стали невід'ємною частиною фінансування студентів для зменшення матеріального бар'єру абітурієнтам в отриманні вищої освіти із менш забезпечених соціальних класів. У 2001 р. кількість першокурсників збільшилася на 77 тис., лише 35,7% з них були випускники шкіл, а більшу частину становила доросла молодь віком від 25 років.

У 1990 р. державне фінансування університетської освіти складало 21 млн 874 новозеландських доларів на діяльність ВНЗ, 2 млн 348 тис. – комп'ютерне забезпечення, 2 млн 263 тис. – навчальне обладнання. І лише після консультацій Міністерства освіти із Комітетом з державного фінансування університетської освіти кошти перерозподілялися по окремих закладах вищої освіти [6, с. 187].

Згідно із Законом про університетську освіту від 30 березня 1990 р. щорічно університетам виділяли державні кошти із розрахунку на одного студента стаціонару. ВНЗ могли розраховувати на додаткове фінансування в разі потреби, але таке рішення приймалося виключно Міністерством освіти.

Після розпаду Унітарного Університету Нової Зеландії у 1961 р. вступ до незалежних ВНЗ був вільним для всіх бажаючих, хто здобув національний атестат з навчальних досягнень третього рівня. Відкритий доступ залишався визначальною рисою новозеландської освіти. Він підтримувався громадянами держави і гарантував рівність можливостей навчатися для різних соціальних груп суспільства. Водночас політики критикували слабкі сторони відкритого доступу до освіти. Стрімке збільшення кількості населення спричинило брак вільних місць для бажаючих здобувати вищу освіту. Але ліберали-реформатори продовжили політику до надання права усім бажаючим здобувати університетську освіту. Таке рішення привело до розширення ВНЗ, але позбавило абітурієнтів конкуренції. Коли здібна молодь повинна була виборювати право на навчання в університеті. Однак, незважаючи навіть на збільшення закладів вищої освіти та певний брак місць, Нова Зеландія була позаду в наданні освітніх послуг порівняно з США, Канадою, Японією. Також відчувалася нестача місць на факультетах післядипломної підготовки: в магістратурі й аспірантурі.

У жовтні 1987 р. професор Единбурзького університету, голова комісії з питань вивчення системи університетської освіти в Новій Зеландії Р.Вотс (R.Watts) опублікував звіт "Новозеландські університети: партнери у національному розвитку". Ініціював роботу комісії Комітет віце-канцлерів новозеландських університетів. Було поставлено завдання проаналізувати діяльність ВНЗ за останні 25 років, починаючи з результатів роботи комітету Х.Перрі у 1961 р. [4, с. 59; 7, с. 34–37].

Р.Вотс зазначив, що університети потребують як якісного, так і кількісного зростання. А тому акцент пропонувалося зробити на значному збільшенні кількості студентів першого року навчання віком від 17 до 24 років, включаючи жінок, місцеве населення, яке становило лише 8,4% у 1987 р. Для цього рекомендувалося розробити чітку національну стратегію зміцнення ролі університетської освіти і збільшити витрати на одного студента до рівня інших розвине-

них країн. Студенти повинні були сплачувати не більше 20% від загальної суми плати за навчання. У такий спосіб гарантувалася рівність доступу до університетської освіти всім бажаючим. Значна увага у діяльності університетів приділялася науковим дослідженням [2, с. 13–57].

Політики і науковці держави вважали, що будь-яке збільшення в наборі студентів впливатиме і на збільшення суми державного фінансування, яка залежала від кількості першокурсників. Додаткове фінансування та відома кількість студентів, в свою чергу, позитивно впливала на планування навчальної роботи заздалегідь, покращення кількісного співвідношення викладач – студент, збільшення кількості викладачів, наукових досліджень, необхідних для різних галузей економіки країни. З кожним роком усе більше як новозеландських, так і іноземних студентів мали бажання одержувати професійну підготовку, таку як: ринкові відносини, комерція, комп'ютерне навчання тощо. Такий попит впливав на конкуренцію між студентами та жорсткий відбір на популярні спеціальності, що заохочувало студентів усіх соціальних груп відповідально ставитися до університетського навчання. Незважаючи навіть на досить високий відсоток студентів-першокурсників, у країні відчувалася нестача випускників з бухгалтерського обліку, маркетингу, інформаційних технологій тощо [5, с. 17].

У суспільстві існувала поширена думка, що університетське навчання спрямовувалося лише на надання професійної освіти. Викладачі Оклендського університету зазначали, що відкритий доступ до її отримання призвів громадськість до висновку: така підготовка була лише більш складною формою середньої освіти, а не скеровувалася на поглиблення знань шляхом проведення наукових досліджень. У розвитку вищої освіти університети і надалі продовжували відігравати провідну роль. Освіта та піднесення держави завжди виступали частинами єдиного суспільного процесу [4, с. 85].

Університетам ставало все важче визначити чіткі цілі навчання. Уряд лібералів, вивчивши стан університетської освіти в державі, дійшов висновку, що дійсно навчання акцентувалося на професійній підготовці. Головним завданням ВНЗ була підготовка спеціалістів для вирішення аналітичних питань та завдань, які поставали перед тогочасним суспільством. Загально визнаним був факт, що університети Нової Зеландії випускали висококваліфікованих, конкурентоспроможних спеціалістів з медицини, точних та гуманітарних наук, інженерії на світовому ринку праці.

Але історично університетська освіта мала більш глибоке значення і спрямовувалася на встановлення високих стандартів навчання та наукових досліджень, всебічний розвиток особистості, підготовку до вимог ринку праці високваліфікованих спеціалістів, які розвиватимуть і збагачуватимуть культуру країни. Соціальна роль університетів полягала у спрямуванні студентів на факультети, які задовольняли потреби економіки країни, але в цьому разі уряд і ВНЗ несли відповідальність за подальше працевлаштування студентів. Уряд лібералів відмітив неадекватний розподіл місць на різних факультетах. Цей факт пояснювався політикою "відкритого доступу", коли університети зобов'язувалися надати всім абі-

турієнтам місця на факультетах, які вони обирали. Уряд дозволяв обмежувати кількість місць лише на медичному факультеті.

Виконавча влада за допомогою законодавчої бази обмежила використання назви "університет" вищими навчальними закладами. Такий крок було зроблено для запобігання утворенню приватних закладів зі статусом "університет", які насправді були лише школами бізнесу. Уряд визнавав унікальну функцію університетського сектору серед усіх закладів вищої освіти. Закони захищали цілісність, репутацію і міжнародне визнання тогочасних університетів. На використання терміна "науковий ступінь" урядовці також звернули особливу увагу і затвердили положення, згідно з яким навчання на здобуття наукового ступеня повинно бути поглибленим і його проводили викладачі, які займалися науковими дослідженнями [7, с. 94].

Незважаючи на всі складнощі у діяльності університетів, спостерігалось працевлаштування більшості викладачів на постійній основі на всіх факультетах і скорочення посад не було поширеним явищем, навіть там, де був недобір студентів першого року навчання. Загалом у всіх університетах не вистачало викладачів вищої кваліфікації. Навіть під час економії бюджетних коштів на університетську освіту урядовці розуміли важливість питання найму на роботу лише висококваліфікованих викладачів, тому робили все можливе, щоб утримати їх на посадах. На їх думку, фінансове утримання викладачів було важливим капіталовкладенням університетів у майбутнє всієї держави [3, с. 69].

Висновки. У грудні 1989 р. уряд втілює у життя два закони, які торкалися діяльності університетів. А в 1990 р. було опубліковано основний закон, який стосувався діяльності вищої ланки освіти, він називався "Поправка до закону про освіту" (Education Amendment Act), який почав діяти із 1 січня 1990 р. Згідно із законом міністр освіти отримав повнова-

ження встановлювати плату за навчання для усіх студентів без врахування думки рад університетів. У попередні роки рада кожного окремого ВНЗ мала повноваження щодо нарахування плати за навчання після погодження з Комітетом з державного фінансування університетської освіти. Причиною такого нововведення стали побоювання уряду, що ради не погоджуватимуться з урядовою політикою "користувач платить". Лише плата за навчання іноземним студентам повинна встановлюватися радами окремих університетів. Вони мали право вступати до ВНЗ на вільні місця, але не за рахунок новозеландських абітурієнтів.

З'ясовано, що університети були консервативними закладами, які не відповідали вимогам тогочасного суспільства і не підпорядковувалися загальним правилам діяльності вищої ланки освіти, а займали привілейоване місце. Була встановлена і затверджена плата за навчання, яка згідно із пропозиціями Р.Вотса і Г.Хока становила 20% від загальної суми витрат і складала 1 250 новозеландських доларів для студентів стаціонарної форми навчання. Навіть такі зміни призвели до значного зменшення кількості студентів заочної форми навчання. Більшість студентів зазначала, що батьки або інші дорослі сплачували за їхнє навчання, тому знову ставало очевидним, що університетська освіта залишалася привілеєм більш забезпечених соціальних груп і обмежувала доступ багатьом малозабезпеченим прошаркам. Запровадження системи державних позик для здобуття університетської освіти позитивно вплинули на її розвиток. Характерними тенденціями періоду кінця ХХ ст. стали: по-перше, значне збільшення кількості студентів університетів, яка подвоїлася за десять років наприкінці ХХ ст. і у 1995 р. складала 104 тис. 525 студентів, по-друге, зміни у фінансуванні закладів вищої освіти – студенти повинні були сплачувати за освітні послуги.

Література

1. Сбруєва А. А. Тенденції реформування середньої освіти в розвинених англослов'янських країнах в контексті глобалізації (90-ті рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.) : монографія / А. А. Сбруєва. – Суми : ВАТ "Сумська обласна друкарня". Видавництво "Козацький Вал", 2004. – 500 с.
2. Blaiklock E. M. The Watts Report on New Zealand Universities and Post-compulsory Education and Training / E. M. Blaiklock. – Social Services Division, SSC. Wellington, 1988. – P. 1–67.
3. Boston J. The Future of New Zealand Universities: An exploration of some of the issues raised by the reports of the Watts Committee and the Treasury / J. Boston. – Institute of Policy Studies, the Printing Press, 1988. – 103 p.
4. Butterworth R. A shakeup anyway. Government and the Universities in New Zealand in a Decade of Reform / R. Butterworth, N. Tarling. – Auckland University Press, 1994. – 268 p.
5. Codd J. A. Educational Reform, accountability and the culture of distrust / J. A. Codd // New Zealand Journal of Educational Studies. – 1999. – Vol. 34, № 1. – P. 45–53.
6. Maani S. A. Investing in minds: the economics of higher education in New Zealand / S. A. Maani. – The Printing Press, Thordon Quay, Wellington, 1997. – 209 p.
7. Patterson G. New Zealand Universities under the Fourth Labour Government. An analysis of events affecting the New Zealand university system 1984–1990 / G. Patterson. – Massey University Printery, 1991. – 204 p.